

DREXLER ANDRÁS – KÉRI ANDRÁS

A havannai Barrio Chino

Azok, akik Havannába készülnek, és nemcsak a szokásos idegenforgalmi látványosságokra kíváncsiak, feltétlenül keressék fel a kubai főváros kínai negyedét, amely különös színfolt a történelmi városban, s csak a legkritikább esetben szerepel az útikönyvekben.

A történet kezdete a XVIII. század végéig, a haiti forradalomig (1791) nyúlik vissza. A feketék győzelmének hatásától félve a kubai hatóságok a fehér lakosság számának növelését tűzték ki célul, mivel az 1792 és 1846 közötti népszámlálási adatok szerint az afrikaiak számban felülmúlták őket.

A kapitalista fejlődés gátjává vált a rabszolgákon alapuló munka, ezért 1817. szeptember 23-án az Egyesült Királyság és Spanyolország aláírta a rabszolgaság részleges felszámolását tartalmazó szerződést, melyért cserébe az ibériai ország 400 ezer font kártérítést kapott. 1835. június 28-án már a rabszolgaság eltörléséről, 1846. március 2-án a rabszolga-kereskedelem betiltásáról állapodtak meg. Az előbbire a gyarmatokon egészen 1886-ig kellett várni. Munkaerőből óriási hiány keletkezett: az őslakos indiánok már rég kihaltak, a fekete rabszolgákból már nem volt elég. Kuba kezdetben polinéziaiakat, indiaiakat és törököket szeretett volna behozni az ültetvényekre, de egy sem érkezett közülük. 1844-ben ügynököket küldött Kínába, hogy felmérje az ottani munkások importjának lehetőségét, s megkezdődhetett a yucataní maják, valamint a jobb sorsra

vágyó spanyolok (galíciaiak, kanári-szigetiek) behozatala is. Eleinte a spanyol király tiltotta a spanyolok kivándorlását Kubába, de 1854 májusában a madridi kormány már lehetővé tette, hogy a munkaerő hiányát pótlandó, szabad embereket vigyenek öt évre a szigetre dolgozni. Még ugyanabban az évben meg is érkezett az első 500 fős galíciai csoport. E kísérlet azonban hamarosan kudarcot vallott, akárcsak az 1848-tól néhány éven át a Yucatán-félszigetről behozott maja kontingens. A velük való rossz bánásmód miatt az indiánok behozatalát is megtiltották.

Kína elmaradott, feudális ország volt, ahol az európaiak által kulinak nevezett földművesek nagy szegénységben éltek, éheztek, s emiatt sokszor éhséglázadások törtek ki. Ráadásul az ország bezárkózott a világ elől. A felkeléseket és a nép nyomorát kihasználva, az angolok számos kínait küldtek a karibi világban lévő gyarmataikra (Jamaica, Trinidad, Barbados) földet művelni. Akárcsak korábban a rabszolga-kereskedelem, a kínaiakkal való emberkereskedelem is gyorsan virágzásnak indult. Az első

kínaiak megjelenése előtt a szigeten mindössze néhány tucat ázsiai (Fülöp-szigeteki) élt csak. Az ázsiaiak kulcsszerepet játszottak a rabszolgaság felszámolásában és az új gazdasági modell beindulásában még akkor is, ha foglalkoztatásuk nem mindenütt volt sikertörténet. Persze, nem ők voltak az első

kínaiak a kontinensen. A Liang dinasztia krónikája szerint (Liang Shu) Huei Shen szerzetes 499-ben a mai Mexikó területére érkezett, közel ezer évvel korábban, mint Kolumbusz Kristóf.

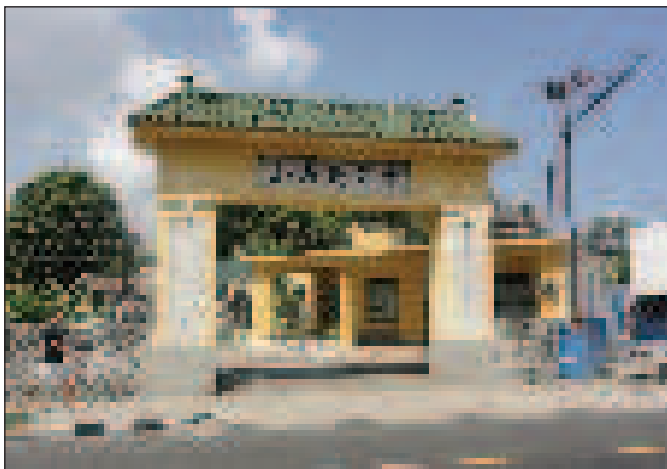

A Chang Társaság épülete

A spanyolok az első 300 kínaiával 1847. január 2-án kötöttek szerződést. Az ajánlat túlságosan is csábító volt: a cukornád- és a kávéültetvényeken napszámot kapnak (8 órás munkáért havi 4 pesót), amiből maguknak kell fedezniük élelmezésüket, szállásukat és ruházódásukat. Aki nyolc év alatt össze tudott gyűjteni annyi pénzt, hogy kifizesse a visszaút költségeit, hazatérhetett. De nem tért haza senki sem. Ehhez járt még évente a két váltás ruha, egy gyapjúing és egy gyapjútakaró. Valójában rájuk is a rabszolgákra vonatkozó munkarend volt érvényben. Az első szállítmány az Oquendo nevű fregattal érkezett (1847. június 3.). A több mint 300 főből 206 túlélő szállt partra 142 napi utazás után Reglában, ahol elszállásolták őket. Ezzel vette kezdetét az új rabszolgaság. Tíz nappal később már a Duke of Arguile nevű hajó is befutott 365 fővel. Az átkelés közben a kínaiak közel 20%-a elhunyt.

1848 és 1874 között 140 084 kínai indult el hazájából, s közülük útközben 15.880 veszítette életét. Hasonló arányban haltak meg betegségek és az erőltetett munka következtében is. A hivatalos adatok szerint ebben az időszakban 124 873 kínai eladását regisztrálták, de ha a kaliforniaiakat és az illegálisan behozott kínaiakat is beleszámítjuk, könnyen elérheti a 150 ezer főt.

A kínai temető bejárata

A havannai Fernández Shimper & Cia szerződésben állt egy kínaiakat importáló amerikai vállalattal: a kikötőbe érkező egészséges ázsiaiakra 200 dollár volt, míg a betegekért és az öregekért 100 dollárt fizettek, akiket azután a társaság 340 dollárért adott tovább. A kínaiak utaztatása 150 dollárba került Havannáig. Az ő bérük volt a legalacsonyabb az országban. Julio Le

A Lung Kong Társaság épülete

Riverend kubai történész szerint rosszabbul bántak velük, mint a rabszolgákkal.

Az ázsiaiak már nem rabszolgaként érkeztek, mint az afrikaiak, sem gyarmatosítóként vagy misszionáriusokként, mint az európaiak, vagy, hogy gazdasági és pénzügyi kontrollt szerezzenek, mint egyes japánok. A XIX. századi belső zavaros kínai helyzet és a kapitalista termelési mód terjeszkedéséhez szükséges olcsó munkaerő iránti kereslet volt a kivándorlás kiváltó oka. Kezdetben az volt a cél, hogy pénzt keressenek és utána hazatérjenek, de a szerződéses munka valójában félrabszolgaságot jelentett, ami szinte lehetetlenné tette a visszatérést.

1855 körül néhány kínai, a nyolc év letelte után, szabad munkásként dolgozott tovább, mert nem volt elegendő pénze a hazatéréshez. 1860-tól, a második hullámban már megérkeztek az első szabad kínai bevándorlók is Kaliforniából – ők voltak a „kaliforniaiak” – és a Zanja környékén telepedtek le. Nekik már nagyobb pénzügyi háttérük és üzleti hajlamuk volt. Földet, befektetési lehetőséget kerestek. Fellendítették a kereskedelmet és megvetették a Kínai Negyed alapjait. Üzleteikben szabad kuliakat foglalkoztattak. Velük együtt érkezett a kínai kultúra, klánokat alapítottak. A kaliforniaiakról nincsenek statisztikai adatok. 1875-ig számukat öt ezer főre becsülik. Ők hozták be többek között a *charada* és *yaquis* nevű játékokat és a *mahjongot* (dominóféle, amit ma is játszanak), bordélyokat nyitottak, ahova kínai nőket importáltak egykori

házajukból és az Egyesült Államokból. Az 1860-as években megjelentek az első kifőzdék, zöldségárudák, mozgóárusok. Az első étkezdét (1858) Chung Leng hozta létre a Zanja és a Rayo utcák sarkán. Az első étterem 1874-ben nyílt meg s 1870-ben megalapították az első ázsiai árucikkeket importáló házat, ami Ley Wong, Youy Shan és Lang Tong bankárok tulajdona volt. 1867-68-ban megalakult az első három, kölcsönös segítségnyújtásra alakult kínai társaság, hogy összefogja sorstársait. Ma 12 társaság működik, ahol a kínaiak leszármazottai vezetéknevük szerint csoportosulnak.

A Kubába érkező kínaiak jelentősen átférmálták Havanna képét és életét. Az addig *chino*-nak, azaz kínainak nevezett néger és mulatt házasságból született leszármazottak elnevezése eltűnt.

Különösen érdekesen alakult az általuk beszélt nyelvi környezet. A három legnépesebb közösség a *jakka*, a *min* és a *yue* nyelvjáráshoz tartozott. A *jakka* anyanyelvűek Fujian provinciából, Amoy kikötőjéből jöttek, de a Fülöp-szigetektől is, s nem integrálódtak teljesen a kínai közösségbe, amely többnyire a kantoni *yuét* beszélt. Ráadásul az utóbbiak a kereskedelemben még a jakkák riválisai is voltak. A Fülöp-szigeteki kínaiak szigetelődtek el a leggyorsabban, s alakították meg saját társaságukat, a Yi Sen Tongot (Második Szövetség). Jöttek *fulok* vagy *jolok* is, akik a kantoniak számára érthetetlen dialektust beszéltek. Ők gyorsan megtanultak spanyolul és ezt a nyelvet használták a többi kínaival való kommunikálásra.

A kantoniak voltak a legnépesebbek, s az egész kontinensen 1847 és 1875 között ők voltak többségben. A kantoni nyelv lett a közvetítő nyelv a különféle *yue* dialektust beszélők között. A Kínai Negyedben kialakult egy „köztes zsargon”, mely még ma is él. Megkezdődött az interkulturális hibridizmus kialakulása, a transzkulturációs folyamat. A Kínai Negyed Sanghai és Alhambra nevű színházaiban, a komikus darabokban feltűnnek az életvidám négerek, a kocsmáros gallegók, a mozgóárus kínaiak, a szép mulatt lányok, azaz Kuba faji szintézise. Itt születik a XVII–XVIII. századi *jácara* kiváltására a *guaracha*, a kubai népzene megjelenésének egyik formája. Megjele-

nik San Fan Con népi kultusza is, ami sem Kínában, sem a katolikus szentek között nem szerepel, de a *santerók* (a santeria vallás papjai) átvették, mint Changót (a tűz, mennydörgés, villámlás, tánc, zene, dobok, férfiszépség, háború istene), akinek katolikus párja Szent Borbála. San Fan Con oltárát, képét ma is megtaláljuk a Lung Kong Társaságnál, a Kínai Negyedben. A Regla de Ocha* számos kosártartójában is rálehetünk a kínai szentképre. A kaliforniaiak sokat tettek a negyedért: harcművészeti iskolákat alapítottak (pl. *wushú*), kínai nyelvű újságokat jelentettek meg, az elsőt 1877-ben, amikor már a második színház, a Sun Yen is megnyílt. Anyaországbeli és egyesült államokbeli kínai operatársulatokat hívtak vendégszerepelni, kínai zenekarokat és kórusokat alakítottak. Általuk a kubai zene három hangszerrel is gazdagodott: a jelzőkürttel, a kínai dobozzal és egy dobfélével. Gasztronómiai örökségük sem múlt el nyomtalanul: tőlük van a sült rizs, a kínai leves és a chop suey. 1878-ban a Galiano utca 116-ban nyitották meg azt a házat, amely az ópium-

Kínai kapu

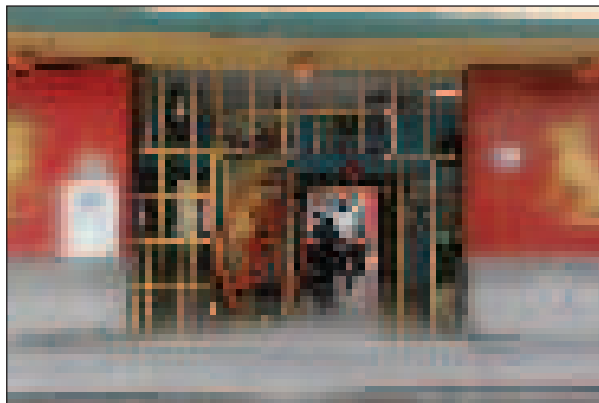
importját bonyolította Han Tay Lon & Cía néven. 1893-ban pedig megkezdte működését a Chung Wah Casino.

Az egyszerű, szegény kínaiak között az 1850-es években – kilátástalan helyzetük miatt – nagyon magas volt az öngyilkosok aránya: 100 ezer lakosra 500, míg a rabszolgáknál 35, a fehérekénél 5,7 fő jutott és ezzel Kuba ekkor a világon a szomorú első helyet foglalta el. A kínaiak közül – a négerekhez hasonlóan – sokan a hegyekbe menekültek és szabadon élték a

* Ocha rend, ami Kuba összes hívőjét tömöríti. Ocha vagy oricha: joruba isten, istenség

cimarronok** életét. A szökötték aránya (*marronaje*) 5–7-szer magasabb volt közöttük, mint a rabszolgák között: 8380 főt említenek, ami az aktív szerződötetett kínaiak 20%-a. Illegális gyerekimport hálózat is működött.

A behozott kínaiak 46,5%-át (1872) Matanzas, Cárdenas, Colón terjeszkedő cukornádültetvényeire irányították. A do-

A Wushu iskola

hánytermő vidékeken, mint pl. Pinar del Río dohányföldjein csak kevesen dolgoztak, mert ott szakértelmet igénylő munkákra volt szükség. Kézművesként, házi személyzetként (szakács, háziszolga) is dolgoztak. Sanyarú helyzetük miatt 1868-ban tömegesen csatlakoztak a spanyolok ellen Carlos Manuel de Céspedes forradalmához, a Tízéves Háborúhoz (1868–1878). A kulikat importálók az olcsó munkaerő biztosítása érdekében beengedték azokat a kínaiakat is, akik hazájukban politikai foglyok voltak, s akik részt vettek a XIX. század közepi nagy forradalmi megmozdulásokban. Sarkallta őket nyomorúságos helyzetük és múltjuk, melyen mindenáron változtatni akartak, s a lehetőséget a Függetlenségi Háborúban (1895–1898) vélték meglesni. A csatározások bizonyos pillanataiban a kínaiak alkották a felkelők egynegyedét. A háborúk segítették beilleszkedésüket a kubai társadalomba. Számos kuli és kaliforniai harcolt a spanyolok ellen. Az előbbieket azért, hogy megszűnjön végére félrabszolga helyzetük, az utóbbiak pedig, a kreol polgársághoz hasonlóan, a gazdasági helyzetük megerősítéséért és a nagyobb szabadságért. Az elesettek obeliszkjén ma is olvasható, hogy „Nem volt egyetlen kubai kínai dezertőr, nem volt egyetlen kubai kínai áruló.”

1874-ben Chin Lan Pin mandarin érkezett a szigetre, hogy a kuli helyzetét megvizsgálja. Eça de Queiroz, aki később a portugál realizmus leghíresebb képviselője, írója lett, országa konzuljaként mu-

** Szökött rabszolgák neve.

tatta meg a kínai küldöttek honfitársai tarthatatlan helyzetét. 1877-ben a kínai uralkodó különmegbízottjának jelentése nyomán felfüggesztették a szerződéses munkát, de nem az emigrációt. 1898 és 1902 között, a kubai függetlenséget közvetlenül megelőző amerikai katonai megszállás évében, Washington megtiltotta a bevándorlást. Leonard Wood Kuba katonai kormányzója rendelettel fékezte az ázsiaiak beáramlását. A forradalom (1959) előtti évtizedekben a pénzen vett bevándorlás jelent meg. A XIX. század során összesen több mint 500 ezer kínai került Amerikába, közülük 173 662 (34,7%) a karibi világba.

A Kínai Negyed a Városfalon kívüli negyed volt (Barrio Extramuro), mert a mai Zanja (jelentése árok, vízmosás) utca helyén folyt a víz a városba, a jó minőségű földek öntözésére, ahol még cukornádát is termesztettek. A falon kívüli területeken öntözőcsatornákat építettek, állatokat legeltettek. A kulik a szerződéses időszak letelte után olyan helyet kerestek letelepedésre, ahol kertet művelhettek, mint pl. a mai Forradalom terének (Plaza de la Revolución) helyén. A kínai kertek vonzották a havannaiakat, akiknek egy része idejárt zöld-ségféléket vásárolni. Később, a Zanja eltűnésével és beépítésével a kínai földművesek a havannai agglomerációban telepedtek le (pl. Calabazar, Bejucal).

A XX. század dereka a Kínai Negyed virágkora. Ekkor éri el legnagyobb kiterjedését, ahol a San José/Zanja (É) – Galiano/Avenida de Italia (K) – Reina/Avenida Simón Bolívar (D) – Escobar/Belascoain (Ny) utcák határolják. Itt élt egykor Latin-Amerika legnagyobb kínai közössége.

A Kínai Társaságok kis központok voltak, ahol vezetéknev és származás, azaz régiók szerint csoportosultak. Szerencsejátékban utaztak, s 1930-tól saját rádiójuk volt, de már nem volt idő arra, hogy televíziójuk is elinduljon. Mivel kínai nő nagyon kevés volt, a helyiekkel – feketékkel és fehérekkel – kötöttek házasságot. A Kínai

Negyed gyakorlatilag önálló, öngazgató miniatűr társadalommá vált. Létrejöttek a titkos és féltitkos társaságok, az üzlet-, étterem- és szórakoztató negyedek, kínai nyelvű mozik és színházak működtek. A kaliforniaiak klánja megteremtette a nyilvánosházak, játékbartlangok, ópiumszívók rendszerét.

Az éttermek, kifőzdék a havannai szegények mentsvárai voltak. Az ún. *puesto de chino* olyan parányi boltféle volt, amely elfért egy kapualjban. Többek között fagyaltot, sült tőkehalat és babot (*frijol carita*), sült malangát és banánt (*mariquita*) árultak itt. A 30-as években az éhezõ emberek ezeket a boltokat „életet adó házaknak” (*casas de socorro*) nevezték, ahol a napi egyszeri falathoz jutottak.

A kínaiak beáramlása, még ha nem is egyenletes, de állandó volt. Különösen az 1920 és 1930 közötti időszakban volt számottevő annak ellenére is, hogy a gazdasági világválság miatt őket bocsátották el elsőként a munkahelyeikről. Ez is késztette 1935 februárjában a kubai munkaügyi minisztert arra a javaslatára, hogy úzzék ki őket az országból. Azonban a Pearl Harbor-i (1941) támadás után a japánok váltak a fő célponttá. A XX. század közepén mintegy 40.000 kínai élt Kubában. 1958-ban a Kínai Negyedben 16.000 főre tehető a létszámuk.

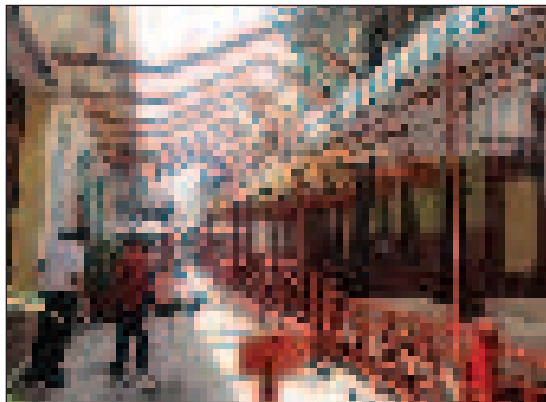
Kínai bank és klinika is működött a negyedben. Az 1940–1950-es években, a „csúcsidőszakban” a fő üzlet- és szórakoztatóközpont a San Nicolás utca volt, a Zanja és a Dragones utcák között. A

Pekingi étterem a Zanja utcában

forradalom előtti évben, 1958-ban négy mozi működött: az Aranyas, amely még kínai operadarabokat is bemutatott, a Pacifico, a Nuevo Continental és a La Gran China, melyek mára eltűntek.

A Kínai Negyed közepén láthatjuk a Virgen de la Caridad del Cobre-t (a Cobrei Kegyelmes/Irgalmas Szűzanya), a negyed

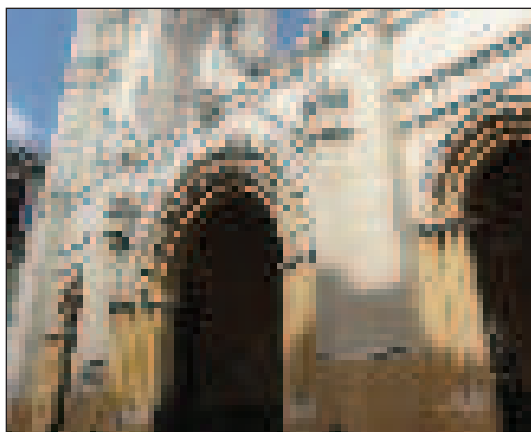
Éttermek a Cuchillo utcában

védőszentjét a nevét viselő templomban. A Guadeloupei Szűznek a kápolnájában pedig, félig elrejtve (az oltár melletti kisajtón kell bemenni), egy kínai istent ábrázoló faliszőnyeget találunk, amit katolikus papok hoztak az anyaországból. Nem transzkulturációról van szó, mert a hívő kínai benne a Caridadi Szűzet látja. Mások meg Ochúnt, a joruba panteon istenét, akit a katolikus Szűz testesít meg.

Az 1893 óta működő saját temetőjük a Kolumbusz Kristóf Nekropolisz közelében található. Kubai régészek 2014-ben találták meg, s tárták fel annak a kínai temetőnek a maradványait a Havannától 45 km-re található Marielben, amely mintegy 290, az 1847-es első hullámban érkező kínai kuli földi maradványait őrzi, s feltételezhetően egész Amerika legrégebb kínai temetkezési helye.

A kínai hatás a művészetekben és az irodalomban is érződik: José Martí „Un funeral chino” (Kínai temetés) írása, a mulatt-kínai Regino Pedrosa költő versei, akárcsak Wilfredo Lam festő, vagy Pedro Eng naiv festő képei ezen örökség továbbvivői. Ez utóbbi Kuan-jint, a buddhista mitológia egyik legfontosabb alakját, katolikus istenség ikonjaként ábrázolja, aki egy

Virgen de la Caridad del Cobre templom

pálmafa felett tűnik fel, ami Kuba emblemikus fája. A karibi ország mai kultúrájában az interkulturalitás és a szinkretizmus számos eleme keveredik, köztük a kínai is.

A forradalom győzelme (1959) után, néhány hónapon belül a Kínai Negyed kiürült. Az úti cél Kalifornia volt, az a vidék, ahonnan egykoron üzletemberek érkeztek. A negyed elvesztette kulturális és gazdasági bázisát.

1989-ben a Kínával való szorosabb kapcsolatok és a turizmus fejlesztése miatt a

kubai kormány a negyed felélesztését tűzte ki célul, s ez lett a világ egyetlen olyan kínai negyede, amelyből egy dolog hiányzik csak – a kínaiak. Megnyitották a felújított El Pacífico éttermet – amely Hemingway kedvenc kínai étterme volt – az ugyancsak felújított és sétálóutcává alakított Cuchillo utca végén. A berendezést a kínaiak adták, hogy autentikus legyen. A felszolgálók egy része kínai lezármazott, fekete és kínai szülők gyermekei.

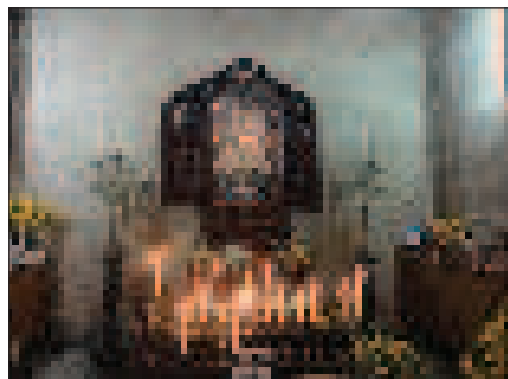
1998-ban rendezték meg Havannában a Tengerentúli Kínaiak Első Fesztiválját (Primer Festival de Chinos de Ultramar) kanadai, egyesült államokbeli, francia, perui, chilei és román résztvevőkkel. Az ötnapos rendezvényen dominóverseny, harcművészeti bemutató, oroszlántánc és gasztronómiai bemutató volt a program. A terv továbbra is a Kínai Negyed felélesztése és újra a turizmus szolgálatába állítása volt. Felavatták a Kínából érkező ajándékok, a negyed bejáratához felállított 13,4 m magas és 19 m széles kínai kaput, s ezzel zárult a „150 éves kínai jelenlét Kubában” (1997) megemlékezés sorozat. Az eseményekre érkező látogatók között voltak a világ legnagyobb kínai negyedéből, San Franciscóból érkező kínaiak is, azaz a „kaliforniaiak”. Havannában minden év júniusában megemlékeznek az első kínaiak érkezéséről, s kínai kultúrát bemutató kiállításokat, műsorokat rendeznek.

A havannai Kínai Negyed Centro Habana kerületben, eredetileg 29,5 hektáron terült el. Az 1940–50-es években nagy élet volt itt: éttermek, olcsó fondák (étkezdék), zöldségárusok, fagyizók, moso-

dák, fodrászatok, patikák, ékszerboltok, műhelyek, szénárusok, mozik és színházak kínálták magukat a főként amerikai turistáknak. Ma ismét megköszönhetjük itt a helyi specialitásokat: pao, tapones, chaumin jan choi, maripositas. A Peking éttermet a Zanja utcában, 2001-ben teljesen felújítva nyitották meg újra.

A Kínai Negyed ma már csak a nevében az, valójában kubaiak lakta, a korábban kisebb kiterjedésű (a Zanja, Rayo, Lealtad, Dragonés utcák által határolt) terület, néhány felújított kínai épülettel, újra felfedezett egykori tradíciókkal.

A '90-es évek közepén, pontosabban az 1993-tól megjelenő magánvállalkozásoknak köszönhetően, a főváros leglátogatottabb éttermei voltak a kínaiak, felülmúlva volt a negyed. Emellett még külön engedélyük is volt arra, hogy 50 főt kiszolgáljanak, miközben mások – a törvény szerint – csak 12 székes étterme-

Virgen de la Caridad del Cobre templom szentélye

ket tarthattak fenn. Emellett a magánéttermek (*paladar*) számára tiltott ételeket (rák, languszta, marhahús) is felszolgáltathattak. A 2008-ban bekövetkezett törvénymódosítás – amely már minden magánétterem számára engedélyezte az 50 széket, s feloldotta a termékorroltozást – megszüntette a negyed versenyelőnyét, korábbi privilégiumait. A város minden részén megjelentek a minőséget is nyújtani tudó, versenyképes magánéttermek. Emiatt a negyed bevételét és híret adó kínai éttermek látogatottsága jelentősen megcsappant. A korábbi dinamizmus pedig nem hatott ki az infrastruktúrára, nem fejlesztették a lakókörnyezetet, az épületeket – néhány kivétellel – nem újították fel, számos rossz állapotban lévő, sokszor omladozó ház tarkítja a városrész utcáit. Ezek következtében sajnos mára már teljesen leállt a negyed fejlődése, de az arra járók még érezhetnek valamit egykori hangulatából. A kuriózumokra vágyók pedig fellelhetik rejtett titkait.